

Опубліковано: Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Серія "Економіка". – Вип.3 (31). – Рівне: НУВГП. – 2005. – С. 72–77.

УДК 338.48

Кравченко Наталія Олександрівна, аспірантка (Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України. м. Київ)

НАПРЯМКИ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ УКРАЇНИ

Розглянуто напрямки екологізації туристичної діяльності, охарактеризовано екологічні види туризму, наведені результати дослідження можливостей організації екологічних видів туризму в межах об'єктів природно-заповідного фонду, окреслено перспективи взаємовигідного розвитку туризму та природоохоронної справи.

The directions of making of tourist activity more ecological are considered, the ecological kinds of tourism are described, results of research of opportunities ecological kinds of tourism organization within the bounds of objects of nature-reserved fund are given, the prospects of mutually advantageous development of tourism and nature protection business are outlined.

З проголошенням туризму одним із пріоритетних напрямів розвитку національної культури і економіки невинно ведеться робота щодо забезпечення створення ефективної системи туристичної індустрії. Розвиток останньої пов'язаний із взаємодією з іншими системами: супутніми господарськими комплексами матеріального і нематеріального виробництва, виробничою та соціальною інфраструктурою, системою розселення, органами управління та природним середовищем, - і супроводжується виникненням різноманітних проблем, що виникають у зв'язку із потребою підтримки стійкого балансу між даними системами. Не останнє місце у їх переліку займають питання взаємодії туризму з довкіллям, оскільки більшість видів туристичної діяльності відбувається в природному середовищі.

Традиційною точкою зору на особливості функціонування рекреаційного господарства і, зокрема, туристичної індустрії у його складі, є думка щодо його м'якого впливу на навколишнє природне середовище. Проте, із розвитком масового пляжного туризму, а також стихійного відпочинку у приміській смузі великих міст, лісових масивах вздовж магістральних доріг впевненість у цьому змінилася занепокоєнням щодо впливу наслідків рекреаційної діяльності на довкілля.

Проблеми взаємодії сфери відпочинку та природи турбують вітчизняних науковців досить тривалий час. Так питаннями раціонального рекреаційного природокористування займалися А.Кузьменко, Т.Алейнікова, А.Сабадаш, О.Слепокуров та інші. Аналізу наявних природних ресурсів та придатності їх для використання в туристичній діяльності присвячені праці О.Безносюка, В.Євдокименка, І.Рожко, В.Шмагіної та багатьох інших. В останні роки з'явилась низка спеціальних праць, серед яких виділяються роботи І. Смаля, О.Сабадаша, І. Панова, В. Серебряя, що розглядають теоретико-методологічні основи розвитку альтернативних видів туризму, що за своєю суттю здебільшого є екологічними.

Але, на нашу думку, нечітко є виділеними напрями подальшої екологізації туристичної діяльності, практично не розглянуті можливості не лише співіснування, але й взаємовигідного розвитку туристичної та природоохоронної справи.

Метою статті є окреслення основних напрямів екологізації туристичної діяльності, висвітлення деяких аспектів розвитку альтернативних видів туризму в межах об'єктів природно-заповідного фонду, а саме:

- оцінка можливостей використання зарубіжного досвіду організації альтернативних видів туризму на вітчизняних теренах;
- виявлення впливу туристичної діяльності, що відбувається в межах об'єктів природно-заповідного фонду, на формування екологічної свідомості відпочиваючих;
- визначення потенціалу різних типів природних заповідних територій та їх окремих зон для використання їх у туристичних цілях.

Наразі Україна приділяє значну увагу залученню якомога більшої кількості туристів до користування туристичними послугами, які вона надає, причому, на визначених територіях (узбережжя Чорного та Азовського морів, Карпати) - тобто розвитку традиційного масового туризму. Але, в останній час на ринку туристичних послуг з'явилися інші, немасові види туристичної діяльності, об'єднані під назвою екологічних, оскільки вони характеризуються м'яким впливом на довкілля і спрямовані на його охорону. Як переконливо свідчить світовий досвід та ситуація на ринку туристичних послуг, альтернативний (екологічний) туризм - вдала стратегія розвитку, оскільки розкриває нові можливості щодо залучення різноманітних категорій

споживачів рекреаційних послуг, “індивідуалізації” надаваних послуг, зменшення рекреаційного навантаження на території масового рекреаційного освоєння шляхом більш рівномірного територіального розподілу відпочиваючих, підвищення ефективності відпочинку, залучення до використання нових рекреаційних ресурсів та більш ефективного використання вже освоєних. На користь екологічних видів туризму говорить і те, що їх засади не суперечать засадам сталого розвитку, на шлях якого ступає все більша кількість країн світу, в т.ч. і Україна.

На ринку туристичних послуг екологічні види туризму, у тому числі й найбільш популярний з них - екотуризм¹, з’явилися з 70-х років ХХ ст., і з тих пір попит на них невпинно зростає. Згідно даних Світового Інституту Ресурсів, в той час як туризм взагалі зростає в темпі 4% на рік, екотуризм – більш ніж на 10% щороку [1, с.17]. До арсеналу альтернативного (екологічного) туризму можна віднести наступні види туристичної діяльності (рис. 1). Докладніше зупинимось на кожному з них.

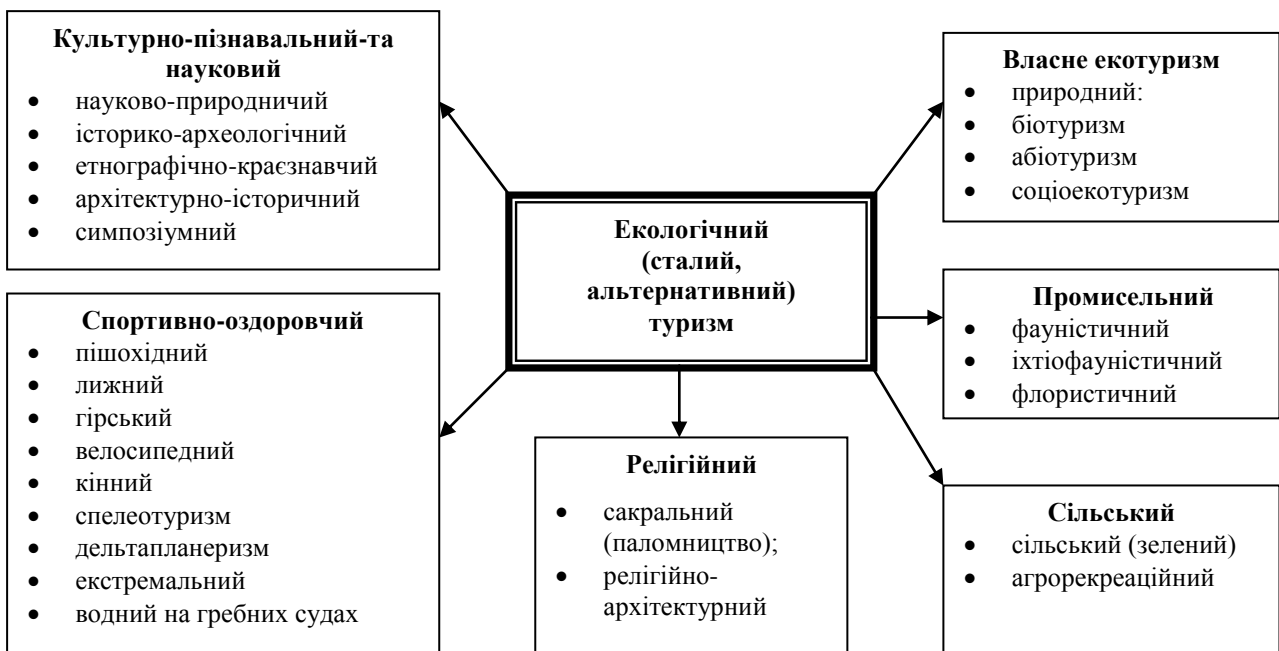

Рис. 1 Види сталого екологічного туризму

Теоретично зарубіжні та вітчизняні науковці виділяють 2 різновиди екотуризму: біотуризм (wildlife tourism) та природний (nature) туризм. Біотуризм – туризм, об’єктами якого є будь-які прояви живої природи, чи то окремі види, чи біоценози [1, с.16]. Об’єктом природного туризму є будь-яка природа, жива й нежива. Зрозуміло, що термін “природний туризм” ширший, ніж біотуризм і включає в себе останній. Таким чином, виникає потреба у виділенні іншого тематичного напрямку природного туризму, об’єктом якого є нежива природа (гори, печери, водойми тощо). Користуючись термінами екології, назвемо його абіотуризмом. Слід зазначити, що у чистому вигляді біотуризм та абіотуризм зустрічаються вкрай рідко, а їх виділення має лише теоретичне значення.

Щодо включення соціокультурних елементів до екотуризму у науковій літературі зустрічаються різні думки. Деякі автори наполягають на думці, що екотуризм має бути виключно природним. Якщо це так, то варто було б обмежитись терміном “природний туризм”. Але повністю реалізувати мету екотуризму неможливо, лише перебуваючи на природі, вивчаючи її та пропагуючи її збереження. Необхідно звертати увагу на людину, як частину природи та її діяльність, як минулу, так і сучасну, оцінювати екологічну рівновагу між людиною та природою. Тому доцільно було б включити соціокультурні елементи до екотуризму і виділити ще один підвид екотуризму – соціоекотуризм. Таким чином, це збільшить поле діяльності екотуризму, а отже, і користь від нього, бо природний екотуризм здебільшого має бути організованим на територіях заповідників, національних парків та інших природоохоронних територіях. Соціоекотуризм може включати в себе заходи, які проводяться не обов’язково в екологічно чистих районах, що можуть наочно демонструвати непродумане господарювання людини та втручання її в природу. Але такі елементи “культури” туropolітераторам необхідно продумано дозувати, бо навряд чи знайдеться багато бажаючих провести відпустку саме в таких районах. На контрасті незайманих та “окультурених” ділянок природи можна не лише здійснювати культурно-виховні й освітні цілі екотуризму, але й запропонувати туристам зробити свій вклад в охорону природи (розчистити джерельце, посадити дерева тощо).

¹ Екотуризм – екологічно відповідальна подорож з метою вивчення природних зон і культури регіону з пропагандою їх охорони та фінансових надходжень у місцеві громади.

Сільський зелений туризм має на меті використання сільських поселень для відпочинку в екологічно чистих умовах. Споживачами цього виду туристичних послуг цінується свіже повітря, гостинність, безпека, природні та культурні пам'ятки. До сільського віднесемо агрорекреаційний туризм, що розвивається на сільськогосподарських орних землях, де поєднуються сприятливі агрокліматичні і рекреаційні ресурси, передбачає активний відпочинок на природі та добровільну участь відпочиваючих у сільськогосподарських роботах. Є такі традиції і в нашій країні (студентські сільськогосподарські загони). В наших умовах виникає потреба чітко розмежувати агрорекреаційний туризм як форму активного відпочинку та роботу на дачних та присадибних ділянках як основне джерело забезпечення потреб сім'ї продовольчими товарами та отримання нею додаткових грошових надходжень.

Промисельний туризм, який полягає в мисливстві, рибальстві, зборі грибів, ягід, лікарських рослин також розглядається в числі екологічних. Ці заняття характеризуються безпосереднім впливом на живу природу і, як ніякі інші з вищевказаних, можуть спричинити порушення екологічної рівноваги. Проте цей вид відпочинку необхідно взяти під контроль та зробити його екологічним. Промисельний туризм – свого роду практика поведінки людини в природі. За своїми особливостями вона не може бути просто спостерігачем в природі, бо навколишнє середовище для неї є джерелом і об'єктом господарської діяльності. Навчити господарювати без нанесення шкоди природі та без порушення екологічної рівноваги – першочергове завдання промисельного екологічного туризму.

Культурно-пізнавальний та науковий туризм має на меті вивчення природних, історико-археологічних та етнографічно-краєзнавчих особливостей регіонів. Під назвою “науковий” не обов'язково розуміється вид туризму, призначений для професійних вчених. Останнім часом у наукових польових дослідженнях, що не вимагають високої кваліфікації, частіше використовується допомога звичайних туристів-добровольців. Науково-природничий туризм має на меті польові дослідження екосистем і ландшафтів, оцінку їх стану, вивчення біології різних видів тварин і рослин тощо. Серед туристів користуються популярністю поселення, що відтворюють давні умови життя. Ці моделі та реконструкції використовуються в експериментальній археології і допомагають змодельовати давні типи житла, технології землеробства і ремесел, побуту. Зрештою, цей вид туристичних послуг є цікавим і екзотичним способом проведення вільного часу. Етнографічно-краєзнавчий туризм має на меті залучення туристів до вивчення місцевих звичаїв, традицій та обрядів, ознайомлення з народними ремеслами, збирання фольклору тощо. Як логічне завершення польових наукових досліджень можна виділити симпозіумний туризм.

Метою релігійного туризму є відвідування релігійних святинь (храмів, монастирів, святилищ) та місць, пов'язаних з діяльністю релігійних діячів. Він може бути як паломництвом, частиною духовного життя віруючих людей, так і подорожжю світських осіб з метою ознайомлення із релігійними спорудами як частиною історичного спадку території.

Спортивно-оздоровчий туризм розвивається в природних умовах. В зарубіжних джерелах йому відповідає термін “пригодницький” або “ризикований”. Цей вид туризму в нашій країні, як і в інших країнах СНД, має більш давні традиції, ніж на Заході. Саме він із культурно-пізнавальним туризмом був альтернативним масовому пляжному в країнах пострадянського простору.

Таким чином, екологічні види туризму мають керуватися наступними засадами:

- мінімізації негативного впливу на природне середовище та його компоненти;
- гармонійного поєднання людини, природного середовища та туристичної інфраструктури;
- науково-пізнавального освоєння природного різноманіття й гуманістичного потенціалу рекреаційних територій;
- використання частки доходів від туризму для охорони навколишнього середовища, наукових досліджень території та екологічної освіти туристів;
- економічної ефективності і стійкого розвитку тих районів, де проходять тури.

З огляду на це, у розвитку екологічного туризму зацікавлені не лише окремі країни, але й уся світова спільнота, занепокоєна негативним впливом масових видів туристичної діяльності на природу, їх згубним впливом на місцеве соціальне середовище, нераціональним використанням рекреаційних ресурсів. Серед впливових міжнародних організацій, що підтримують розвиток екологічного туризму - Міжнародне товариство охорони природи (IUCN), Всесвітня туристична організація (ВТО), Організація Об'єднаних Націй (ООН). Організуються наукові відділи, розробляються програми, створюються проекти, проводяться конференції з екотуризму. Лише в США налічується більш ніж 2 десятки журналів, консультацій, фірм і університетських програм, що спеціалізуються на екологічному туризмі [2, с.4]. А 2002 р. був проголошений ООН Міжнародним роком екотуризму.

Слід зауважити, що на даний час усі види екологічного туризму, котрі ще не отримали належного розвитку в межах нашої держави, можна віднести до екологічних лише в силу їх дрібномасштабності. Зазначимо, що традиційні масові види відпочинку також можуть і повинні бути в майбутньому віднесені до категорії екологічних за умови організації та функціонування їх із врахуванням перерахованих принципів.

Основною базою для здійснення екотуристичної діяльності є об'єкти природно-заповідного фонду, в яких господарська діяльність (в т.ч. і туристична) обмежена або й заборонена. Але саме ці території викликають цікавість людей. Отже, жорсткий режим заповідання зменшує кількість подорожуючих, а значить, і доходи від туризму, які могли б піти в тому числі і на розвиток заповідної справи. З іншого боку, заповідники, як правило, - крихкі в екологічному відношенні території, і збільшення кількості відвідувачів хоч і збільшить доходи, але

спричинить негативний вплив на природу. У випадку екотуризму туроператорам варто було б керуватися екологічними міркуваннями.

Екотуризм – вид туристичних послуг, який може існувати в “чистому” вигляді (туристи відмовляються від зручностей цивілізованого світу, надаючи перевагу спілкуванню з природою сам на сам) та в пом’якшеному варіанті (екотуризм може бути частиною програми відпочинку або самоціллю, але при цьому туристи воліють орієнтуватись на комфортні умови). Звичайно, перша група туристів буде більш малочисельною і справлятиме менший вплив на навколишнє середовище, ніж друга. Організація “чистого” екотуризму вимагає незрівнянно менше коштів, ніж організація його “м’якої” версії. Але це зовсім не означає, що вона повинна обмежуватись стягненням з подорожуючих плати за перебування в межах заповідника та користування природними ресурсами. Екотуризм в обох його варіантах повинен бути організованим. Бо з досвіду добре відомо, до чого призводять неорганізовані відвідини природи (особливо це стосується приміських зелених зон).

Для запобігання негативному впливові екотуризму на природу необхідно облаштовувати траси туристичних маршрутів на територіях з дозволеною рекреаційною діяльністю спеціальними місцями, пристосованими для стоянки, готування їжі, прання, обладнаними урнами для сміття, санвузлами тощо. По ділянках з обмеженою рекреаційною діяльністю прокласти спеціальні екологічні стежини, які б дозволяли побачити найцікавіші об’єкти, але не втручатись в їх життя. В наших умовах низької екологічної культури, сформованої за часів техноцентричного суспільства, а пізніше за часів загального хаосу в країні, де природнича освіта довгий час мала за гасло “Людина – цар природи”, вкрай необхідно проводити екологічно-просвітницьку роботу серед туристів. Виховувати рекреантів треба не лише за допомогою традиційних плакатів “Ліс – народне багатство”, “Бережи ліс від пожежі”, “Мурахи – санітари лісу” тощо, а більш дієвими засобами: інструктажами перед виходом в природу, поліграфічною продукцією (брошури, книжки про життя тварин, рослин), зрештою, системою штрафів, передбачених за недозволену діяльність в природному середовищі, та контролем за поведінкою туристів в природі. Слід взяти на озброєння позитивний досвід ековиховання американських організаторів екотуризму: в національних парках США, на базі яких організовується цей вид туристичної діяльності, традиційними стали щовечірні вогнища, біля яких збираються туристи та працівники парку. Останні розповідають слухачам в популярній формі про життя тварин та рослин парку і багато чого іншого, пов’язаного з природою [3, с.26].

Виховна роль екотуризму посилиться, якщо використовувати елементи не лише природного, але й соціоекотуризму², який дозволяє оцінити місце людини в природі, усвідомити, що людина повинна бути частиною природи та підкорятись її законам. Такій оцінці допоможе не лише відвідування несприятливих в екологічному відношенні об’єктів, але й перебування туристів у невеликих хуторах та селах, де віками підтримується екологічна рівновага між природним середовищем та місцевим населенням.

І все ж таки, якими б освіченими в екологічному плані не були туристи, абсолютно уникнути негативного впливу на природу не вдасться, тому значна частина коштів, що надходять від відвідувань заповідних територій еко туристами, повинна йти на охорону природи та усунення наслідків діяльності туристів.

Виникає питання про доцільність використання об’єктів природного заповідного фонду в рекреаційних цілях. Чи варто приваблювати до них туристів, щоб потім витратити значні кошти на відновлення природи? Відповідь однозначна: варто. Річ у тому, що заповідники є не лише збереженою від антропогенного впливу ділянкою. Заповідна природа – це справжня скарбниця, розумне залучення до якої не виснажить, а навпаки, примножить кількість заповідників, дозволить людині екологічно не обізнаній переглянути свої погляди і переконання. Говорячи про значення заповідних територій, передусім, для суспільства, варто, насамперед, згадати про їх виховну роль. Куточки незайманої природи сприяють не лише естетичному, але й етичному, екологічному вихованню громадян, викликають почуття гордості за рідний край, дають змогу відчутти себе єдиним цілим з ним, виконують освітню функцію, спонукають внести свій вклад у збереження та охорону природи. Окрім виховної, заповідники мають наукову, історичну, лікувальну, рекреаційну, господарську цінності. І це далеко не весь перелік функцій, які може виконувати природа, а організований екологічний туризм, розумно спланований туроператорами у співробітництві з працівниками заповідників, є найкращим способом реалізації цих цінностей. Але слід ще раз наголосити: як би продумано не були сплановані маршрути, шкода від таких відвідувань буде відчуватися. Тому цілком правомірною є сучасна практика з обмеження або заборонення доступу в окремі райони заповідників.

Взагалі, що стосується можливості існування туристичної діяльності в межах територій та класифікації природних заповідних територій, між Україною та країнами Західної Європи і США існують розбіжності. Звернімося до визначень:

1. Заповідник – територія (акваторія), виділена з метою збереження ... типових або унікальних природних комплексів, ... вивчення природного ходу процесів і явищ, що відбуваються в них, та розробки наукових основ охорони природи. Ділянки землі, її надр і водних просторів з усіма природними об’єктами у межах заповідника вилучаються з господарської експлуатації і передаються йому у безстрокове користування [4].

² Соціоекотуризм – різновид екотуризму, який включає в себе соціокультурні елементи, може включати в себе заходи, які проводяться не обов’язково в екологічно чистих районах, що можуть наочно демонструвати непродумане господарювання людини та втручання її в природу. Дає можливість туристам зробити свій внесок в справу охорони природи (посадити дерево, розчистити джерельце тощо).

2. Біосферний заповідник – екологічно репрезентативна територія, виділена з метою збереження різноманітності природно-територіальних комплексів, ... проведення наукових досліджень, моніторингу навколишнього середовища, природоохоронної освіти й підготовки кадрів. Біосферні заповідники ... створюються на базі заповідників чи природних національних парків, що формують їхнє заповідне ядро... Навколо створюються буферні зони, завданням яких є збереження ядер від негативної дії навколишніх територій, що зазнали певного антропогенного впливу. Буферна зона відповідає охоронній зоні заповідника, ... яку не вилучають у земле- чи водокористувача, [котрі] зобов'язані дотримувати встановленого для них режиму..., за буферною лежить перехідна зона, до якої включають території з традиційною для регіону господарською діяльністю, що дає змогу вивчати зміни природних процесів під дією антропогенних факторів” [4].

3. Національний природний парк – територія, виділена з метою збереження, відтворення і ефективного використання природних комплексів ..., а також використання їх у рекреаційних, освітніх, наукових та інших цілях. Природні національні парки поділяють на кілька зон: території заповідного режиму..., у межах яких заборонено проводити будь-яку ... господарську діяльність; території, де регулюється рекреаційне використання; території обслуговування відвідувачів парку, на яких розташовують стаціонарні рекреаційні об'єкти для тривалого відпочинку, території інших землекористувачів, [діяльність яких] не суперечить завданням природного національного парку [4].

4. Регіональний ландшафтний парк – природоохоронна рекреаційна установа, що утворюється з метою збереження у природному стані типових або унікальних природних комплексів та об'єктів і забезпечення умов для організованого відпочинку населення. Завданням регіонального ландшафтного парку є збереження цінних природних та історико-культурних комплексів та об'єктів; створення умов для туризму, відпочинку та іншої рекреаційної діяльності в природних умовах з додержанням режиму охорони заповідних природних комплексів та об'єктів, сприяння екологічній освітньо-виховній роботі [4].

Таким чином, американські національні парки швидше відповідають українським ландшафтним паркам. В українських національних парках рекреаційна діяльність носить обмежений і підпорядкований характер. Виходячи з характеристик об'єктів національного природного заповідного фонду, можна визначити якісний та кількісний ступінь можливостей їхнього рекреаційного використання.

Так, на територіях заповідного режиму заборонена будь-яка рекреаційна діяльність. В буферних зонах біосферних заповідників, охоронних зонах заповідників та територіях національних парків з регульованою рекреаційною діяльністю можливий розвиток науково-природничого, жорсткої версії природного екотуризму, деяких видів спортивно-оздоровчого туризму (у формі радіальних виходів у вказані зони): пішохідного, лижного, кінного.

В перехідній зоні біосферних заповідників можливий розвиток м'якої версії природного екотуризму, сільського (зеленого), наукового, промисельного та спортивно-оздоровчого туризму, а також інших видів рекреаційної діяльності (санаторно-курортного лікування та відпочинку) (рис. 2).

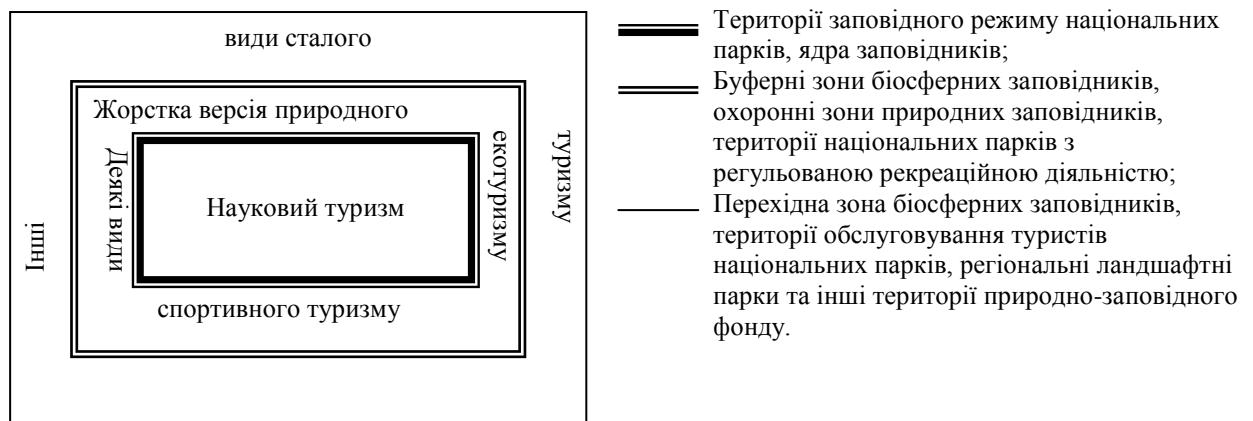

Рис2. Види туристичної діяльності в різних зонах природно-заповідного фонду.

Примітка. При плануванні видів туристичної діяльності в різних зонах об'єктів природно-заповідного фонду в т.ч. враховувались дані Слепокурова А.С. [5, с.53] про вплив різних видів туризму на навколишнє середовище .

Кількість заповідних територій говорить якщо не про міць держави, то про її мудрість. Станом на 01.01.03 природно-заповідний фонд України нараховував у своєму складі 7087 об'єктів, з яких 588 загальнодержавного значення. А рівень заповідності (частка об'єктів природно-заповідного фонду в загальній площі територіальної одиниці) України становив 4,5% [6, с. 92]. Причому, в останні десять років для об'єктів природно-заповідного фонду України характерною була тенденція до зростання кількості об'єктів як загальнодержавного, так і місцевого значення: так, за період з 1995 по 2003 зростанні відбулось більш, ніж у півтора рази [6, с.92].

На 2002 р. загальна площа земель, придатних для туризму і відпочинку становила 9,4 млн. га (15,5% площі України). У перспективі – створення міжнародних біосферних резерватів, національних та регіональних

ландшафтних парків у співдружності з країнами-сусідками України, які захищатимуть природні об'єкти, що мають цінність не лише для нашої держави. Цей крок буде ефективним не лише в справі охорони унікальних ландшафтів, поширених на території двох або більше держав, але й створить умови для більшої рекреаційної принадності цих регіонів.

Таким чином, розвиток як екологічних видів туризму, так і діяльності по охороні навколишнього середовища, в т.ч. і заповідної справи, взаємопов'язані. Як туризм може здійснювати негативний вплив на природу і робити значний внесок в її охорону, так і навколишнє середовище (точніше, його стан) може впливати на успішний розвиток туризму. З огляду на вищесказане, для успішного розвитку екотуризму на природних (в т.ч. заповідних) територіях треба вирішити наступні питання:

- оформити в законодавчому і нормативно-правовому плані юридичну власність на території та об'єкти природного заповідного фонду України і здійснюваної в їхніх рамках екотуристичної діяльності [7];
- розробити економічний механізм надання платних рекреаційних послуг, установити нормативи плати, створити госпрозрахункові підрозділи установ природного заповідного фонду України [7];
- провести облік наявних рекреаційних ресурсів на природних територіях та розглянути можливості їх туристичного використання;
- визначити надійні способи розрахунку допустимих навантажень на природно-рекреаційні території;
- в межах об'єктів природно-заповідного фонду розробити комплекс різноманітних (в пізнавальному плані) маршрутів та екологічних стежин;
- в лісництвах та в заповідних територіях провести заходи щодо пристосування цих ділянок до туризму та відпочинку;
- реорганізувати лісництва шляхом введення в їх штат ландшафтознавців, робітників, які б займалися влаштуванням та облаштуванням, прибиральників сміття [8, с.41];
- розробити ряд різноманітних та ефективних засобів пропаганди охорони природи, екологічної освіти рекреантів та контролю за їх поведінкою в природі;
- закладам, обслуговуючим туристів (притулки, готелі, кемпінги, бази) застосовувати екологічно безпечні технології функціонування комунальних систем;
- удосконалювати системи видалення та переробки сміття тощо.

Незважаючи на бурхливий розвиток екологічних видів туризму, масові його види продовжують залишатись популярними. Це актуалізує пошук шляхів та способів мінімізації впливу туристичної діяльності на довкілля. Заходи з приводу цього повинні проводитись у наступних напрямках:

- **Наука:** розробка стратегії сталого розвитку рекреаційних територій; проведення комплексних (екологічних, географічних, біологічних, економічних, соціологічних) наукових досліджень територій щодо можливостей і наслідків розвитку на них туристичної діяльності; вивчення особливостей територій щодо резервування рекреаційних ділянок, дослідження їх екологічної стійкості до впливу зовнішніх чинників, можливостей розвитку на них окремих видів туристичної діяльності, визначення її масштабів, розробка економічного механізму використання частки доходів від розвитку туризму для охорони навколишнього середовища, наукових досліджень територій та екологічної освіти туристів.
- **Освіта, виховання та агітація:** екологічна освіта суб'єктів туристичної діяльності; пропаганда здорового способу життя у екологічно чистому середовищі; виховання почуття особистої відповідальності за стан довкілля, культури поведінки в природі.
- **Техніка і технології:** розробка та використання безпечних в екологічному відношенні технологій виробництва туристичних послуг, утилізації відходів; удосконалення технологій природоохоронної та природовідновлювальної діяльності на рекреаційних територіях; використання на територіях відпочинку екологічно безпечних видів транспорту.
- **Організація і управління:** моніторинг санітарного стану рекреаційних територій, обладнання та благоустрій рекреаційних територій; організація видалення та утилізації сміття; введення штрафних санкцій щодо порушників встановлених санітарно-екологічних норм організації та проведення туристичної діяльності, координація раціонального розміщення об'єктів туристичної індустрії.

Удосконалення територіальної структури об'єктів туристичної індустрії також є важливим напрямком послаблення тиску на навколишнє середовище. Взаємоузгоджене, збалансоване розміщення об'єктів, що займаються безконфліктними (тими, що не виключають або не утруднюють розвиток одна одної) видами господарської діяльності, а також розсосередження осередків туристичної діяльності шляхом розширення її ареалів, залучення нових видів рекреаційних ресурсів, удосконалення наявного рекреаційного середовища, функціонального зонування рекреаційних територій - ці та інші напрями поліпшення територіальної організації туристичної індустрії можуть суттєво послабити його негативний тиск на довкілля.

1. Belisa Amaro. Ecotourism and ethics. //Earth Island Journal. Fall 1999 V. 14i3 p.16
2. Martha S. Honey. Treading Lightly: ecotourism's impact on the environment. // Environment, June 1999 V 41i5 p. 4(1).
3. Даринский А.В. Туристическая индустрия в США. //География в школе. – 2001. - №6.
4. Географічна енциклопедія України. У 3 Т – К.,1995.
5. Слепокуров А.С. Геоэкологические и инновационные аспекты развития туризма в Крыму. – Симферополь: СОНАТ, 2000.

6. Гірний Б.М. Сучасний стан і перспективи розвитку природно-заповідного фонду України. //Продуктивні сили і регіональна економіка: Зб. наук. пр.: У 2 ч. /РВПС України НАН України. – К.: РВПС України НАН України, 2004. –Ч.1. – 245 с. – С.91-98.
7. Гетьман В. Розвиток туризму в Азово-Чорноморському регіоні України //Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2001. - №9.
8. Кузьменко А.В., Алейникова Т.М. и др.. Проблемы и задачи экологического планирования в рекреационно-туристических зонах. //Вісник ДІТБ. – 1999. - №3